

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim-tarbiya tizimida pedagogika fanlarining tarmoqlari tahlil etilgan. Pedagogika fanlari tizimi turli adabiyotlarda turlicha tasniflari o‘rganilgan. Fanlar integratsiyasi jarayonida paydo bo‘lgan pedagogikaning zamonaviy tarmoqlari umumlashtirilgan. Aksariyat pedagogik muammolarni o‘rganish fanlararo yondashuvni, boshqa gumanitar fanlarning ma’lumotlarini talab qilishi tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim-tarbiya tizimi, pedagogika fanlarining tarmoqlari, tasnif, fanlararo aloqadorlik, “Pedagogika”, “Umumiy pedagogika”, “Yosh davrlar pedagogikasi”, “Maxsus pedagogika”, “Kasbiy pedagogika”, “Pedagogik aksiologiya”, “Pedagogik akmeologiya”, “Pedagogik riskologiya”, “Pedagogik kvalimetriya”, “Neyropedagogika”, “Badiiy pedagogika”, “Musiqiy pedagogika”, “Teatr pedagogikasi”, “Muzey pedagogikasi”, “Tibbiy pedagogika”, “Virtual pedagogika”, “Pedagogika va ta’limning shakllanishi va rivojlanishi”, “Sohaviy pedagogika”.

Hozirgi vaqtda “pedagogika” tushunchasi pedagogik fanlarning butun tizimini anglatadi. Pedagogika fanlari tizimi turli adabiyotlarda turlicha tasniflari keltirilgan.

1. Umumiy pedagogika – bu ta’limning asosiy qonuniyatlarini o‘rganadigan, barcha turdagi ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonining umumiy asoslarini ishlab chiqadigan asosiy fan. U quyidagi bo‘limlarni o‘z ichiga oladi:

1) pedagogik faoliyatga kirish (kasbiy pedagogik faoliyatning mohiyatini, uning muammolari, vazifalari, xarakterli xususiyatlarini o‘rganadi);

2) pedagogikaning umumiy asoslari (talabalarning yosh xususiyatlaridan, pedagogik qoidalar va tamoyillardan qat’i nazar, pedagogikaning kategorik apparati, pedagogik qonunlar va asosiylarni o‘rganadi);

3) ta’lim nazariyasi (tarbiyaviy ish sohalarida maxsus tashkil etilgan ta’lim jarayonini o‘rganadi);

4) didaktika (ta’lim-tarbiya jarayonini o‘rganadi, asosan bilimlarni o‘qitish va o‘zlashtirish, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, shuningdek, turli xil o‘quv mashg‘ulotlarining ta’lim imkoniyatlari);

5) menejment nazariyasi.

2. Yosh davrlar pedagogikasi turli yosh bosqichlarida inson tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganadi. Yosh xususiyatlariga qarab quyidagilar mavjud:

1) perinatal pedagogika (yosh davrlar pedagogikasi, uning shakllanishi va rivojlanishi, bolalarni tug‘ilishidan oldin o‘qitish va tarbiyalash qonuniyatlarini o‘rganadigan bo‘lim);

2) yasli pedagogikasi (chaqaloqlarni tarbiyalash shartlarini o‘rganadi);

3) maktabgacha pedagogika (maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi, shaxsini shakllantirish qonuniyatlarini o‘rganadi. Maktabgacha pedagogika sohalariga maktabgacha ta’lim didaktikasi, maktabgacha ta’lim nazariyasi va metodikasi, maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishning xalqaro standartlari, maktabgacha ta’lim va ta’lim sohasida mutaxassislarni kasbiy tayyorlash nazariyasi va amaliyoti kiradi);

4) maktab pedagogikasi (maktab yoshidagi bolalarni o‘qitish va tarbiyalashning nazariy va amaliy asoslari, tamoyillari, usullari, shakllari va vositalarini ishlab chiqadi. Maktab pedagogikasiga quyidagilar kiradi: boshlang‘ich maktab pedagogikasi, o‘rta maktab yoshidagi pedagogika, katta maktab yoshidagi pedagogika);

5) kasb-hunar ta'limi pedagogikasi (malakali ishchilarni tayyorlash qonuniyatlarini o'rganadi);

6) o'rta maxsus ta'lim pedagogikasi (maxsus ta'limning o'rta va yuqori darajalari chegarasida kasbiy tayyorgarlik nazariyasi va amaliyotini ishlab chiqadi);

7) oliy maktab pedagogikasi (kelajakdagi yuqori malakali mutaxassislarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonuniyatlarini o'rganadi);

8) androgogika (kattalarni tarbiyalash, rivojlantirish va tarbiyalashning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqadi);

9) uchinchi avlod pedagogikasi (pensiya yoshidagi odamlarni o'qitish, rivojlantirish, tarbiyalash tizimini ishlab chiqadi).

3. Maxsus pedagogika jismonan va aqlan rivojlanishida nuqsoni bor bolalar ta'lim-tarbiyasining shakl va vositalari, tamoyillari, metodlari va vositalari, nazariy asoslarini ishlab chiqadi. Maxsus pedagogika defektalogiya va korreksion pedagogika deb ham nomlash mumkin. Quyidagi bo'limlardan iborat:

1) surdopedagogika (kar-soqov bolalarni tarbiyalash va o'qitishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganadi. U bir qator ilmiy fanlardan iborat: surdopedagogika nazariyasi, surdopedagogika tarixi, labdan, yuzdan o'qish va talaffuzni o'rgatish metodikasi, akupediya va b.);

2) tiflopedagogika (ko'zi ojiz bolalarni tarbiyalash va o'qitishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganadi. Uning vazifalariga quyidagilar kiradi: ko'zi ojiz bolalarni har tomonlama rivojlanishini rivojlantirish, ularning to'liq yoki qisman ko'rish qobiliyatini yo'qotishlarini bartaraf etish, ularni umumiy bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, jamoat hayotida va amaliy ishlarda ishtirok yettishga tayyorgarlik ko'rish);

3) oligofrenopedagogika (aqli zaif bolalarni tarbiyalash va o'qitish qoidalarini rivojlantiradi. Uning mazmuni: bolalarda aqliy zaiflikning mohiyati haqidagi ta'limot, g'ayritabiiy bolaning xususiyatlarini pedagogik va psixologik o'rganish usullari va vositalari; aqli zaif bolani o'qitish nazariyasi);

4) logopediya (nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish masalalarini o'rganadi, nutq kamchiliklarining namoyon bo'lishi va tabiatini, nutqni rivojlantirishdagi og'ishlarning sabablari va mexanizmlarini o'rganadi, ularni bartaraf etish tamoyillari va usullarini ishlab chiqadi) [2].

4. Kasbiy pedagogika – muayyan kasbiy faoliyat sohasiga yo'naltirilgan shaxsni tarbiyalash va o'qitish tamoyillari, texnologiyalari, qoidalarini ishlab chiqadi, nazariy asoslashni amalga oshiradi. Kasbiy sohaga qarab quyidagi bo'limlar ajratiladi:

1) sanoat pedagogikasi (ishchilarni tayyorlash, ularni yangi ishlab chiqarish vositalariga yo'naltirish, ularning malakasini oshirish, yangi kasblarga qayta tayyorlash qonuniyatlarini o'rganadi. Pedagogik bilimlarning ushbu sohasidagi rivojlanish zarurati ham moddiy, ham ma'naviy ishlab chiqarishni rivojlantirishning obyektiv qonuniyatlari bilan belgilanadi. Ilm-fan institutlar, markazlar, qayta tayyorlash kurslari va malaka oshirish tarmoqlarini nazariy asoslar va didaktik vositalarni ishlab chiqish bilan ta'minlaydi);

2) harbiy pedagogika (barcha darajadagi harbiy xizmatchilarni tayyorlash va o'qitish tamoyillari, usullari, shakllarini ishlab chiqadi, qoidalarini aniqlaydi, nazariy asoslaydi. Harbiy pedagogika elementlari maktablar va oliy ta'lim tizimida mavjud);

3) tibbiy pedagogika (sog'liqni saqlash muassasalarida tibbiyot xodimlarini tayyorlash va o'qitish tamoyillari, usullari, shakllarini ishlab chiqadi, qoidalarini aniqlaydi).

Kasbiy pedagogikaning muhandislik va sport pedagogikasi kabi bo'limlari ham mavjud.

5. Ijtimoiy pedagogika bolalarni ijtimoiylashtirish jarayonida ijtimoiy tarbiya va ijtimoiy tarbiya qonuniyatlarini o'rganadi, bolalar va kattalarning maktabdan tashqari ta'lim sohasidagi nazariy va amaliy ishlanmalarni o'z ichiga oladi.

6. Davolash pedagogikasi zaif va kasal maktab o'quvchilari bo'lgan o'qituvchilarning o'quv va tarbiyaviy faoliyati tizimini ishlab chiqadi. Bu tibbiy va pedagogik fanlarning integratsiyasi.

7. Gender pedagogikasi bolalarga maktabda o'zlarini qulay his qilishlari va sotsializatsiya muammolarini muvaffaqiyatli hal qilishga yordam beradigan yondashuvlar to'plamini o'rganadi, ularning muhim tarkibiy qismi bolani o'g'il yoki qiz sifatida o'zini-o'zi aniqlashdir. Gender pedagogikaning maqsadi gender stereotiplarining ta'sirini individual shaxsiy moyilliklarning namoyon bo'lishi va rivojlanishi foydasiga tuzatishdan iborat.

8. Etnopedagogika xalq, etnik ta'limning qonuniyatlari va xususiyatlarini o'rganadi, pedagogikaning usullari va manbalaridan foydalanadi, lekin shu bilan birga etnografik, etnolingvistik, arxeologik, etnopsixologik va sotsiologik usullardan foydalanish dolzarbdir. Etnopedagogikaning maqsadi ko'p millatli davlatga qo'shilish jarayonida ona tilini, o'ziga xos xalq madaniyatini va etnik o'ziga xosligini yo'qotish xavfiga duch kelgan alohida etnik guruhlar vakillarining ta'lim manfaatlarini hisobga olishdir.

9. Oila pedagogikasi oilada bolalarni tarbiyalash qonuniyatlarini ishlab chiqadi.

10. Qiyosiy pedagogika turli mamlakatlarda ta'lim tizimlari, o'xshashlik va farqlarni taqqoslashni o'rganadi.

11. Axloq tuzatish pedagogikasi qamoqda bo'lgan shaxslarni qayta tarbiyalash amaliyotining nazariy asoslarini o'rganadi. Axloq tuzatish pedagogikasining yana bir nomi penitensiar pedagogika yoki penitensiar muassasalar pedagogikasi mavjud. Ushbu fanning bolalar va kattalar tarmoqlari mavjud.

12. Turli fanlarni o'qitish metodikalari muayyan fanlarni o'qitishning o'ziga xos qoidalarini o'z ichiga oladi, texnologik vositalarni to'playdi [2].

Amaliyotda pedagogika fanlar majmuini quyidagicha tasniflangan (1-jadvalga qarang) [1]:

1-jadval.

Pedagogika fanlar majmui

Pedagogika tarixi va nazariyasi	Maxsus pedagogika	Yosh pedagogikasi	Uslubiyat
Pedagogika tarixi	Ijtimoiy pedagogika	Kasb-hunar ta'limi pedagogikasi	Kasb-hunar ta'limi uslubiyati
Umumiy pedagogika	Surdopedagogika	Oliy ta'lim pedagogikasi	Oliy ta'lim uslubiyati
Ta'lim falsafasi	Tiflopedagogika	Malaka oshirish pedagogikasi	Malaka oshirish uslubiyati
Raqamli pedagogika / Elektron pedagogika	Oligofrenopedagogika	Oila pedagogikasi	Maxsus ta'lim uslubiyati
Kiber pedagogika	Logopediya	Maktabgacha tarbiya pedagogikasi	Umumiy ta'lim uslubiyati
			Maktabgacha ta'lim uslubiyati

Fanlar integratsiyasi jarayonida paydo bo'lgan pedagogikaning zamonaviy tarmoqlari: "Pedagogik aksiologiya", "Pedagogik akmeologiya", "Pedagogik riskologiya", "Pedagogik kvalimetriya", "Neyropedagogika", "Badiiy pedagogika", "Musiqiy pedagogika", "Teatr pedagogikasi", "Muzei pedagogikasi", "Tibbiy pedagogika", "Virtual pedagogika" [5; 33-b.], "Pedagogika va ta'limning shakllanishi va rivojlanishi" va "Sohaviy pedagogika" (1-rasmga qarang) [4].

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligini ko'rib chiqib, quyidagilarni ta'kidlash lozim:

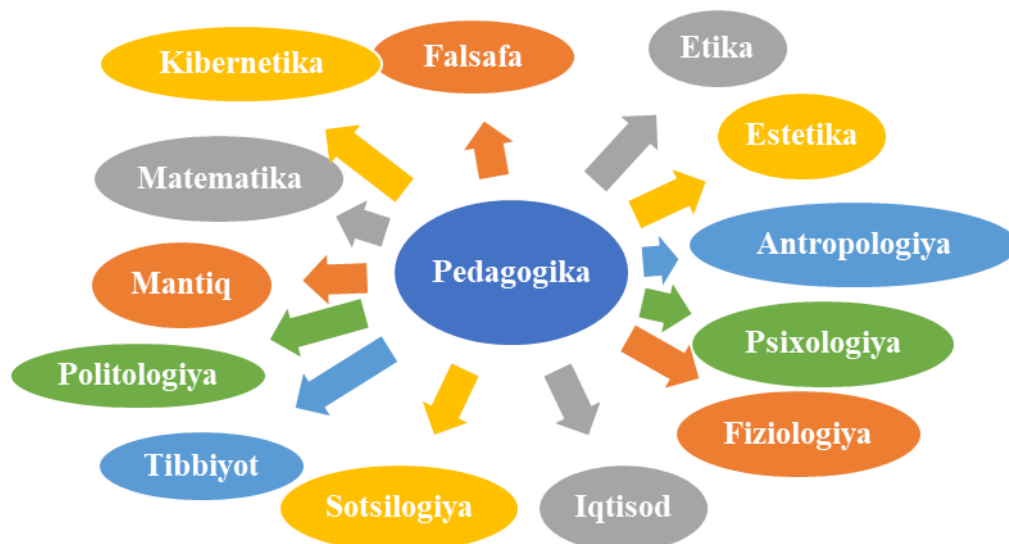
pedagogik bilimlar tizimini biron bir fandani olish mumkin emas;

pedagogik nazariya va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish uchun boshqa fanlardan ma'lumotlar kerak;

bir xil ma'lumotlar turli maqsadlarga erishish uchun ishlatilishi mumkin;

pedagogika pedagogik jarayonni to'liq bilish va uni maqbul tashkil etishning turli usullarini ishlab chiqish uchun boshqa fanlarning ma'lumotlarini qayta ishlaydi [3].

Aksariyat pedagogik muammolarni o'rganish fanlararo yondashuvni, boshqa gumanitar fanlarning ma'lumotlarini talab qiladi, ular birgalikda o'rganilayotgan obyekt haqida eng to'liq bilimlarni beradi (2-rasmga qarang):

2-rasm. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi

Pedagogika fanining taraqqiyotiga ta'sir etuvchi ayrim jihatlar quyidagilardan iborat:

matematik-statistik, biopsixologik va gnoseologik-semasiologik fanlari natijalaridan keng foydalanish asosida pedagogikaning boshqa insonshunoslik fanlari bilan mustahkam aloqalarini o'rnatish va ilmiy bilimlarning integratsion jarayonini chuqurlashtirish;

dunyoni pedagogik anglashning nazariy-fundamental doirasini kengaytirish, ya'ni fanning ilmiy maqomi va ijtimoiy funksiyasini saqlab qolish uchun nazariyadan amaliyotga tomon harakatlanish kerak;

pedagogik fanlar taraqqiyotini ta'minlashda matematik-statistik va semantik-semasiologik axborot manbalaridan tizimli foydalanish;

ijtimoiy xulq-atvor meyorlarini optimallashtirish, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish mexanizmlarini boshqarishda pedagogik jarayonni axborotlashtirishga alohida e'tibor qaratish;

pedagogika o'z rivojining individual trayektoriyasini saqlab qolishi hamda boshqa fanlarning tushuncha va kategoriyalaridan o'rinsiz foydalanish hisobiga uning tushunarsiz va murakkablashuviga olib kelmaslik;

global planetar muammolarni hal etish uchun shaxslararo, millatlararo va davlatlararo munosabatlarni insonparvarlashtirish va ahloqiy meyorlarning to'liq ta'minlanishiga doir ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirish [5; 33-b.].

Xulosa qilib aytganda, pedagogika fanlarini rivojlanishi fanlararo aloqadorliklar natijasiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Атоева Н., Салаева М., Ҳасанов С. Умумий педагогика. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2013. – 860 б.

2. 1.4. Система педагогических наук (отрасли и разделы). Электрон ресурс: 1.4. Система педагогических наук (отрасли и разделы) (studfile.net). Дата обращения: 18.09.2023.

3. 1.5. Связь педагогики с другими науками. Электрон ресурс: 1.5. Связь педагогики с другими науками (studfile.net). Дата обращения: 18.09.2023.

4. Отрасли педагогики: характеристики. Электронный ресурс: Отрасли педагогики: характеристики и методы обучения. Дата обращения: 18.09.2023.

5. “Педагогиканинг тараққиёт тенденциялари ва инновациялари” модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. – Тошкент, 2017. – 295 б.

JADID MA'RIFATPARVARI AVLONIY IJODIY MEROSI

Mirzayeva F.O., TDPU dotsenti
Darobov R.R., TDPU talabasi, O'zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqola ma'naviy-ma'rifiy tarbiya g'oyasining targ'ibotchisi, jadid ma'rifatparvari Abulla Avloniyning ilm ma'rifat yo'lida olib borgan ilmiy-ijodiy faoliyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: adib, ma'rifat, madaniyat, maktab, ta'lim, tarbiya, teatr, pedagog, san'at, xalq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Ma'rifatparvar jadidchilik harakati namoyandalarini mukofotlash to'g'risida”gi farmoniga binoan, Vatanimiz tarixining g'oyat murakkab davrida – XX asr boshlarida o'zining ma'rifatparvarlik faoliyati va fidokorona xizmatlari bilan milliy ta'lim-tarbiya tizimini yaratish hamda yurtimiz istiqloli, xalqimizning ozodligi va erkinligi, kelajak avlodlarning obod va farovon hayotini ta'minlashga qo'shgan beqiyos hissasini inobatga olib, o'zbek xalqining san'ati va adabiyoti hamda milliy madaniyatini, xalq ta'limi ishlarini yo'lga qo'yishda katta xizmatlar qilib kelgan ma'rifatparvar adib, pedagog, jamoat arbobi Abdulla Avloniy «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni bilan mukofotlandi.

Abdulla Avloniy o'zbek ziyolilari ichida birinchilardan bo'lib, o'zbek xalq teatrini professional teatrga aylantirish uchun 1913 yilda «Turon» nomi bilan teatr truppasini tashkil qiladi. Biroq bu truppaning professional teatrga aylanishi uchun katta to'siqlar bor edi. Bu to'siqlarning asosi Chor hukumati edi, nima uchun chor hukumati bunga qarshilik qilganini barchamiz juda yahshi bilamiz, ammo adibning vatanparvarligi o'z faoliyatida muhabbati oldida, bu cheklovlar hech ham to'siq bo'la olmadi.